

ATTILA İLHAN'DAN İRONİK BİR KAHRAMAN: DERSAADET'TE SABAH EZANLARI ROMANININ BAŞKİŞİSİ 'BACAKSIZ' ABDİ BEY

AN IRONIC HERO BY ATTILA ILHAN: 'BACAKSIZ' ABDİ BEY, THE MAIN
CHARACTER OF DERSAADET'TE SABAH EZANLARI

Sema ÖZHER KOÇ*

ÖZET

Attila İlhan Kurtlar Sofrası'ndan itibaren nehir-roman biçiminde kurguladığı 'Aynanın İçindekiler' dizisinde roman kahramanlarını belli bir toplumsal yapı içerisine yerleştirmekle bir yandan insanı söz konusu dönemin ekonomik ve siyasi şartlarının öne sürdüğü bir varlık olarak değerlendirirken diğer yandan onları -tutkuları, cinsel sapmaları ve öfkeleri gibi- bireysel yönelimleri ile okuyucunun karşısına çıkarır. Böylece değişen siyasi ve sosyo-ekonomik şartlarla beraber insanın da sürekli bir değişim yaşadığını vurgular.

Attila İlhan romanlarının temel çatışma değerleri arasında yer alan '*bağımsızlık*' ve '*Batının sömürgeci zihniyeti*' Dersaadet'te Sabah Ezanları adlı romanda da görülür. Sanatçının 1919-1920 Aralık/Ocak ayından yaklaşık on bir yıllık geriye dönüşle II. Meşrutiyet ile İstanbul'un işgali arasındaki süreyi anlattığı bu romanda Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik yönden -gittikçe artarak- Batılı devletlerin idaresi altına girişini sorgular. Ancak sanatçı sözü edilen sorgulamayı doğrudan bir anlatımla okuyucuya sunmaz; bunu 'karşı değerler'in temsilcisi olan başkişiyeye çizdiği '*ciddi siyaset adamı*' imajı arkasına gizleyerek yapar. Bu bağlamda başkişi 'bacaksız' Abdî Bey'in romanın tematik kurgusuna yön veren değerlere bağlı olarak çözümlenmesi Attila İlhan romancılığının Türk edebiyatına katkısını göstermesi bakımından önemlidir.

---

* Yrd. Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen –Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Karacaöğlan Yerleşkesi 80000 Osmaniye. (Tlf.) 0 328 825 18 18, semaozher@yahoo.com

Anahtar Kelimeler: Attila İlhan, roman, başkişi, Abdi Bey, yabancılaşma.

ABSTRACT

Attila İlhan who has fictioned his novels as river-novel from Kurtlar Sofrası, with Ayna'nın İçindekiler puts heros in a certain social scture. Not only he evaluates people as a bringed forward creature because of economical and political conditions of a certain period but also faced them to the readers with their private tendencies like passion, sexual perversions and anger. So with changable political and social-economical conditions he emphasizes people in a constant live alteration.

Independency and colonial mind of West are seen in Attila İlhan's novels among main conflicts. That is also seen in Dersaadette Sabah Ezanları. By turning back from December/January months of 1919-1920 to the aproximately eleven years writer works time of the II. Monaterly and occupation of İstanbul. In that novel he asks administral hegemony of western countries on Otoman Empire that is because of economical dependency of state. But Writer doesn't present the mentioned query directly. He makes that by hinting behind of the imagine of "serious politician". He draws this imagine as presenting of opposite values. Attila İlhan analyzes Bacaksız Abdi Bey related to the values composition. That is importont to expose his attribution to Turkish Literature.

Key Words: Attila İlhan, novel, main person, Abdi Bey, estrangement.

GİRİŞ

“Dersaadet’te Sabah Ezanları”¹ adlı romanda Attila İlhan, 1919-1920 yılının işgal İstanbul’unda yaşanan istihbarat faaliyetleri ile birlikte sürdürülen ekonomik çekişmeleri anlatırken yer yer 1908 yılına yapılan geriye dönüşlerle bu ekonomik yapılanmanın arka planını sorgular. Ancak Karakol Cemiyeti üyesi ve Kemalist gazeteci Münif Sabri ile başkişi Abdi Bey’in eşi Neveser arasında yaşanan hazin aşk hikâyesi romana bu tarihi boyutunun yanında bir aşk romanı olarak okunma fırsatı da sağlar.

¹ Makalede Attila İlhan, *Dersaadet’te Sabah Ezanları*, İstanbul 2003 basımı kullanılmıştır.

Romanın olay örgüsü İttihat ve Terakki'nin önde gelen paşalarının yurt dışına kaçmasından dolayı endişelenen eski mebuslardan başkışı Abdi Bey'in gizlenmek amacıyla Mizrahilerin yalısına gelmesiyle başlar. Siyasi yaşamı boyunca önemli tartışmalardan uzak durmuş, Paris'teki sefahat âlemlerinde Jön Türk hareketinin varlığından –tesadüfen- haberdar olmuş İttihat ve Terakki'nin 'sabık' Selânik mebusu Abdi Bey'in bu gizlenme tedbiri özünde eski sevgilisi Rosa Mizrahi ile cinsel yaşamını devam ettirmesine; Rosa'nın kızı Raşel'le arasında bir yakınlaşma doğmasına imkân sağlar. Olayların merkezinde yer alan Mizrahi yalısı İngiliz Miralay Morley, Rus ajan Prens Bragin ve pek çok işgal gücü yandaşlarının buluşma yeri olurken uyuşturucu, kumar ve işret âlemleriyle birlikte sürdürülen askeri ve ekonomik faaliyetleri de olay örgüsüne taşır. Romanın ikinci bölümünü oluşturan 1908 yılına yapılan geriye dönüşle anlatılan Halıcızâde ailesinin değişen ekonomik yapıya uyumu; Abdi Bey'in Paris'te yaşadıkları, Selânik'e dönüşünde mebus seçilmesi ve Neveser'le evlendirilmesi, 'şimdi'de yaşananların nedensel arka planını oluşturur.

Abdi Bey'in Almanya'dan dönen kayınbiraderi Ahmet Ziya ve onun çocukluk arkadaşı Münif Sabri'nin roman kurgusuna katılmasıyla beraber işgalci gücün karşısında yer alan Kuva-yı Milliye örgütlenmesi (Münif Sabri) ile sosyalist faaliyetler (Ahmet Ziya) olay örgüsünde görüntü kazanır. Ege'deki Yunan yayılmasının Aydın doğrultusunda gelişmesi; Mustafa Kemal'in 9. Ordu Müfettişi olarak Samsun'a çıkışı; Abdi Bey, Miralay Morley, Prens Bragin ve Leon Mizrahi'nin ekonomi-siyaset bağlantısı Birlik Gazetesi muhabiri Münif Sabri aracılığıyla açıklanır. Roman, aralarında Münif Sabri'nin de bulunduğu Karakol Cemiyeti üyelerinden bir grubun 1920 yılı yılbaşı gecesi Miralay Morley'e düzenledikleri suikast ile son bulur. Olay sırasında yaralanan Münif Sabri'nin olaydan bir hafta sonra ölümü işgal, işret ve ihanetlerin yaşandığı bu kaotik ortamda 'imgelemden kaçan bir çiçek' gibi açan ve insanlığın vicdanında hâlâ varolan yüceliği kutsayan Neveser-Münif Sabri aşkının nesnesi 'veremli' güzel Neveser'i acının ortasında bırakır.

Bir yönüyle aşk romanı, diğer bir yönüyle Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki İngiliz-Alman çekişmesi arasında kendi yerini bulan komprador aydın tipini anlatan siyasal bir roman olarak değerlendirebileceğimiz Dersaadet'te Sabah Ezanları, başkışının kurgulanışı ve temsil ettiği değerler bakımından Atilla İlhan romancılığında sıra dışı bir yere sahiptir. Çünkü Atilla İlhan nehir-roman biçiminde kurguladığı romanlarında yakın Türkiye tarihine getirdiği eleştirel tarih anlayışını 'bacaksız' Abdi Bey tiplmesiyle simgesel

düzlemden ironik boyuta taşır. Bildirişim düzeyinde yapılan okumalarda sanatçının böyle bir kahraman yaratması eleştirilse de *‘tematik değerler’*² göz önünde bulundurularak Abdi Bey üzerine yapılacak çözümlemeler başkişinin ifade ettiği gerçek değeri açığa çıkaracaktır.

Başkişi Abdi Bey, Taner Timur’un ifadesiyle *‘karikatüral’* bir tiptir.³ Sanatçının İttihat ve Terakki mebusu olan bir kişiyi zaman zaman traji-komik durumlara düşürmesinin ardında başkişinin temsil ettiği siyasi misyonu eleştirme amacı taşıdığı düşüncesindeyiz. Ayrıca Attila İlhan romancılığının karakteristik özelliklerinden biri olan roman kahramanlarını imaj çizerek tanımlama eğilimiyle ilintili olarak Abdi Bey’in adına eklenen *‘Bacaksız’* sıfatı ile İttihat ve Terakki Partisinin yaptırımlarını eleştirme amacı arasında da bir ilişki kurulabileceğini söyleyebiliriz.

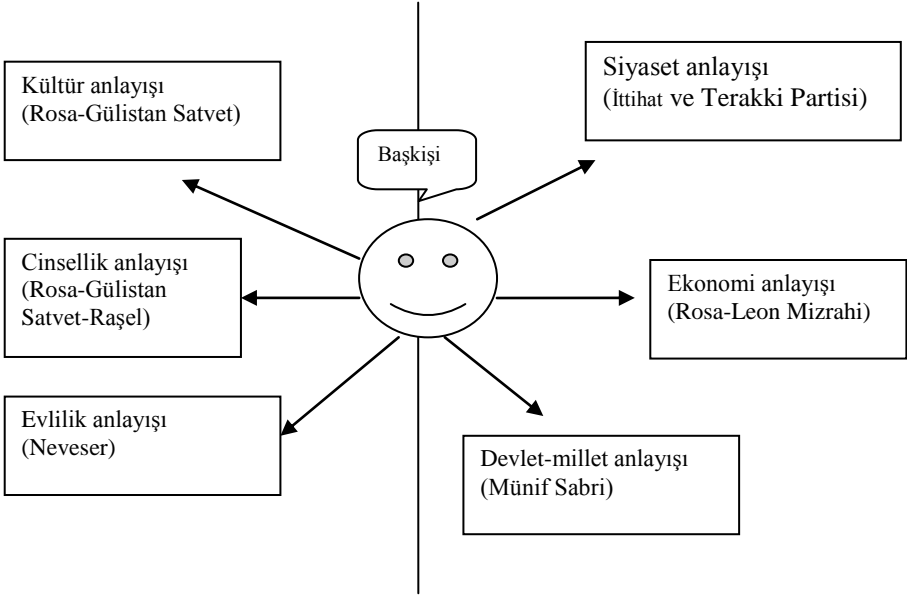
Türkiye’nin yaşadığı siyasi oluşumları ekonomik değişimlerle bağlantılı gören Attila İlhan, insanı da bu değişim sürecinin bir parçası olarak görür. Bu nedenle Kurtlar Sofrası’ndan itibaren roman kahramanlarını belli bir sosyo-ekonomik yapı içerisine yerleştirmekle hem toplumsal hem de bireysel değişimi eşsüremli olarak yansıtmaya çalışır. Bu anlayışla başkişi *‘Bacaksız’* Abdi Bey’i çözümleme girişimini iki yönlü olarak aşağıdaki şemada gösterildiği gibi sürdürmek yerinde olacaktır:

² Tematik değer, dramatik kurguda başkişinin savunduğu değerlere denir ve genel olarak bu değer, insanlığın evrensel doğrularıyla uyum içerisindedir. Bkz: Prof. Dr. Ramazan Korkmaz, “Romanda Dramatik Aksiyonu Sağlayan Değerlerin Görüntü Seviyeleri Üzerine Bazı Öneriler”, *Scholarly Depth and Accuracy*, Grafiker Yayınları, Ankara 2002, s.271-281.

³ Taner Timur, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih Toplum ve Kimlik*, İstanbul 1991, s.257.

BİREYEL DİYALEKTİK

TOPLUMSAL DİYALEKTİK

1. Toplumsal Diyalektik Açından Başkişi: 'Bacaksız' Abdi Bey:

Bir edebi metinde başkişi, metinde işlenen dönemde ortaya çıkan siyasi ve sosyo-kültürel değişimlerin öne sürümü olarak görülebilir. Osmanlı İmparatorluğunun parçalanma sürecini ve Anadolu'da başlayan Kuva-yı Milliye hareketini İstanbul'u merkez alarak anlatan Dersaadet'te Sabah Ezanları adlı romanın başkişisi Abdi Bey'i imparatorluğun parçalanma döneminde yaşanan zorlu şartlarla beraber ortaya çıkan yabancılaşmış aydın topluluğunun eleştirel yansıtıcısı olarak değerlendirmek mümkün. Başkişinin siyasi yönünü İttihat ve Terakki'nin '*Sabık*' Selanik mebusu oluşu; ekonomi anlayışını ise '*Şark-ı Karip Maadin Kumpanyası*' adlı şirketin ortaklarından biri oluşu temsil eder.

II. Abdülhamit'i tahttan indirip yerine iktidar olan İttihat ve Terakki Partisi yoğun sansür yıllarının ardından özgürlüğü getiren kurtarıcı gibi karşılanmıştır. Ancak Parti'nin iktidara gelmesinden itibaren ilk üç yıl içerisinde Bulgaristan ve Doğu Rumeli, Bosna-Hersek ve Yeni Pazar, Libya, Girit, Rodos ve Oniki Ada, Ege Asya Adaları, Makedonya, Arnavutluk, Epir ve Trakya gibi büyük oranda toprak kaybına neden olması⁴ ve I.Dünya Savaşına Almanya yanında girmesi ülkeyi büyük çöküşe hızla sürüklemiştir. Parti'nin hatalı

⁴ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C.7, İstanbul 1983, s.268.

kararlarını ‘tecrübesiz kişiler’in yönetimde hak sahibi oluşuyla ilişkilendiren Yılmaz Öztuna, onları ‘En kabiliyetsizleri, milletvekilliklerini paylaştılar.’⁵ biçiminde eleştirmiştir. Olay örgüsüne ilk olarak Mizrahilerin yalısında, “*kabul salonundaki saltanatlı duvar saatinin, ağır ağır, ‘alafranga’ saat beşi çaldığını işitme(den)*”, ‘*fesi kaykılmış, tekgözlüğü sağ gözünde*’ hizmetçinin getirdiği pusulayı okurken yansıyan ama romanın tamamında ‘*sımsıkı arkaya taranmış, ortadan ayrık düz siyah saçları*’, ‘*sinekkaydı tıraşı*’, ‘*hafif pudralı yanakları*’ ve aksesuar olarak kullandığı ‘*tekgözlüğü*’ ile Paris modasını yansıtan daimi bir ‘*şıklık*’ içerisinde görülen başkişi, gerçekte Jön Türk hareketine tesadüfen katılmış; babası Halıcızade İsmail Bey’in hazırladığı ekonomik ve kültürel şartların yardımıyla mebus olabilmış; ‘*hayat-ı siyasi*’si boyunca hiçbir önemli olayın merkezinde olmamaya özen göstererek ‘*sabık mebus*’ kimliğine her zaman sımsıkı sarılmıştır. Başkişinin böylesine sıkıntılı bir dönemde gerçeklere olan uzaklığı olay örgüsüne ilk olarak -Parti ileri gelenlerinden biriymiş gibi- hakkında ‘*Divan-ı Harb-ı Örfi*’ce tevkif müzekkeresi düzenlenmiş olabileceğinden korkup Mizrahi yalısına saklanması biçiminde yansımıştır. Bir mebusta olması gereken vakur ve ciddi tavırları taşımayan başkişi, bunun tersine zaman zaman traji-komik durumlara sebebiyet vermekle sanatçının İttihat ve Terakki Partisine yönelttiği eleştirel tutumu belirgin kılar. Öyle ki Abdi Bey öğrenci olarak gittiği Paris’te sürdürdüğü sefilh yaşamı bile Parti faaliyeti için sürdürdüğüne kendini inandıracak kadar reel düzlemde kopar:

“*Armande’la düşüp kalksa, Gülistan’la seyran sekse de, Paris’teki yaşantısını, artık başka türlü yorumlar: Toplumsal ülküler, bireysel ‘ihmall’ için, ‘muteber’ gerekçeler oluşturamaz mı? ‘Ulum-u Siyasiye’ öğrenimini ‘zevk-u safa’ uğruna gevşetirse ayıptır da, ‘hürriyet davası’ uğruna boşlarsa, vicdanına karşı aklanır. Yalnız vicdanına karşı mı? 1903’den başlayarak, Abdi Bey böyle böyle Jöntürklere katılacak; ‘indinde’ Paris, ‘sefahet’ başkenti özelliklerini yitirmese de, fazladan siyasal sürgün yeri niteliği kazanacaktır.*” (DSE, s.186)

II. Meşrutiyet öncesi Paris yıllarında yaşadığı sapkın cinsel ilişkileri Parti’ye bilgi toplama nedenselliğiyle meşrulaştırmaya çalışan Abdi Bey, 1919 yılı karmaşasında Fransız Yüksek Komiserliğinin kendisi hakkında düşündüklerini yine aynı sefahat âlemlerinden umar ki başkişinin siyaset yaşamında görülen söz konusu karakter-misyon uyumsuzluğu ticaret alanında da devam eder.

⁵ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, C.7, İstanbul 1983, s.212.

Batılı devletler Osmanlı İmparatorluğunun aşağı yukarı yüz elli yıl süren batılılaşma çabalarını İmparatorluk topraklarının yer altı ve yerüstü zenginlik kaynaklarını ele geçirme faaliyetine dönüştürmüştür. İlber Ortaylı'nın 19. yüzyılın yarı sömürgeleştirme sistemi içerisinde değerlendirdiği bu durum⁶ özellikle Sultan II. Abdülhamit'in Berlin-Bağdat demiryolunu inşa etme hakkını Almanlara vermesiyle çok önemli bir ivme kazanmıştır. Çünkü bu olaydan sonra Almanya Osmanlı toprakları üzerinde kazandığı geniş haklarla ticaretini geliştirme imkânı bulacaktır. İlber Ortaylı'nın '*Alman koridoru*' olarak adlandırılabilceğini söylediği Bağdat demiryolu, inşaat şirketine '*hattın geçeceği vilayetlerin bir kısım gelirlerine sahip olma; hat boyundaki miri ormanların kerestesini alma; maden ve taş ocaklarını işletme; arkeolojik kazı yapma imtiyazını kazandırmıştır*'. Ayrıca demiryolu yapımı için gerekli malzemeyi '*gümrüksüz*' olarak ülkeye girdirecek olan şirket (Anadolu Demiryolu Şirketi adı altında Alman şirketi), '*Bağdat ve Basra'da limanlar yapma hakkı(nı)*' da elde etmiş olacaktır.⁷ Özellikle Duyun-ı Umumiye'nin kabulünden sonra pek çok İngiliz ve Fransız banka şubesinin ve şirketin açılması, Batılı devletlerin Osmanlı toprakları üzerinde ne kadar büyük ekonomik güce sahip olduklarını gösterecektir. Ancak Almanya'ya verilen bu imtiyazın '*ticarete Fransızların ve İngilizlerin ağırlığını dengelemeye yetmedi(ği)*'⁸ zaman içerisinde ortaya çıkacaktır.

Sözü edilen çekişmeler olay örgüsüne *Abdi Bey - 'Alaman' Ziya Bey* ilişkisi aracılığıyla yansıtılır. Başkişi Abdi Bey İngiltere lehine istihbarat toplama amacıyla kurulan ve pek çok ülkede şubesi bulunan bir şirketin İstanbul ayağını oluşturan '*Şark-ı Karip Maadin Kumpanyası*' adlı şirketin ortaklarından. Abdi Bey'in müdavimi olduğu Mizrahi yalısında verilen partiler de ekonomi-siyaset bağlantılı istihbarat faaliyetleridir. Almanya'nın İmparatorluk toprakları üzerindeki siyaseti ise roman kurgusuna '*Alaman' Ziya Bey*'in yaşamı aracılığıyla girer. '*Alaman' Ziya Bey*'in '*enspektör*' olarak çalışmaya başladığı Rumeli Demiryolu Kumpanyası, Osmanlı mülkünde Alman bankalarının desteğiyle açılan pek çok şirketten biridir. Asıl amacı '*Alman metal endüstrisi mamullerini Osmanlı pazarına sürebil*'mek olan '*Export-Verband, Deutsch-Orientalische Exportgesellschaft, Deutsche Levant Linie*' gibi şirketlerin birer şubesi olan İstanbul, Beyrut, Şam, İzmir, Halep gibi şehirlerde açılan şirket '*yazhaneleri*' Batı'nın Osmanlı toprakları üzerindeki Almanya ayağını temsil eder. Bu bağlamda romanın Selanik-İstanbul eksenli bir mekan olgusuna sahip olması Batılı devletlerin en çok faaliyette bulunduğu ticaret şehirleri arasında olmaları sebebiyle önem taşır. Söz konusu şirketlerin yayılma

⁶ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul 1983, s.48.

⁷ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul 1983, s.101.

⁸ Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul 1995, s.81.

hızları roman kurgusuna Selânik'in kısa sürede ne kadar hızlı değiştiğinin gösterilmesiyle vurgulanmıştır:

“Selânik eski Selânik mi? Beş on yıldır, Avrupa şehri oldu çıktı. Hele liman yapılıp demiryolu bağlanalı, şaşkırtıcı gelişmeler gösteriyor. Ortalık ‘ateş pahası’ ama, ‘cemiyet hayatında’ alışılmamış bir canlılık; ‘piyasada şayan-ı dikkat’ bir hareket. Adım başı ‘Avrupalı ticarethaneler’, ‘bonmarşe’ mağazaları, birahane truplarının temsilcileri seyrediliyor, Cavallaria Rusticana ya da Don Giovanni operası; bazen, Viyana Yaylısazlar Topluluğu, Vivaldi, Bach, vs. Avrupa ve Balkan dillerinde, sürüyle gazete ve mecmua; yeni yeni Fransız, Alman, Musevi okulları.”(DSE, s.214)

Başkışının sömürgeci Batı zihniyetine hizmet eden ‘komprador’ nitelikli ekonomi-siyaset anlayışı işgal altındaki vatan toprağını kayıtsız şartsız kurtarma ve bağımsız bir millet olarak yaşama anlayışıyla çatışır. Bu karşıtlık ‘Teşkilat-ı Mahsusa’nın dağılan üyelerinin kurduğu istihbarat örgütü olan Karakol Cemiyeti üyesi Kemalist gazeteci Münif Sabri aracılığıyla olay örgüsüne yansıtılır. Romanın sonunda fiziksel ve tinsel olarak Osman Nevres (Hasan Tahsin) Bey ile bütünleşen Münif Sabri’nin bütün olumsuz şartlara rağmen Türk milletinin kurtuluş mücadelesini kazanacağına duyduğu inanç tamdır:

‘(...) Harb bitmedi, gayr-ı muayyen bir zemine intikal etti. Vatani, hasm-ı bî-amanına sühuletle terk etmek, bize yakışmaz. Şerait ne kadar aleyhimize tecelli ederse etsin, vuruşmak azmindeyiz. Değil mi ki ‘biz Allah’tan başkasına kulluk etmeyiz’, ve değil mi ki ‘onun azabı kâfir ve münkirlere ulaşır’, zafer mutlaka bizim olacaktır.’”(DSE, s.370)

Olay örgüsünde ‘bağımsızlık, özgürlük ve eşitlik, vatan sevgisi, tarih ve kültür olgusu’ gibi tematik değerleri temsil etmekle başkışı Abdi Bey’in tam karşısında yer alan Münif Sabri; ‘insanı çarpan vahşi sarışınlığının parıltısı’ ve ‘başak yangını sarışınlığı’, ‘ateş sarısı kirpikleri’, ‘sarışın meş’ale harareti’, ‘insan değil, bir tomar alev’, ‘tel tel ateş bıyıkları’ ile Aynanın İçindekiler dizisinin son romanı Allah’ın Süngüleri Gazi Paşa’da tamamlanacak olan ‘Gazi Miti’⁹ nin bir parçasını oluşturacaktır. Münif Sabri’nin Attila İlhan romancılığının karakteristiğini oluşturan böylesine güçlü tematik değerlerin göstereni olarak başkışının karşısında yer alması Abdi Bey tiplmesi ile öne sürülen değerlere ne derece karşı çıkıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

⁹ Sema Özher, *Romancı Yönüyle Attila İlhan*, Ankara 2009, s.470.

2. Bireysel Diyalektik Açından Başkişi: 'Bacaksız' Abdi Bey:

Toplumsal olaylar çok büyük kitleleri etkisi altına alırken birey de kendi içinde bu değişime ayak uydurur. Osmanlı'nın modernleşme çabalarıyla beraber İstanbul, Selanik, İzmir, Manastır gibi büyük şehirlerde görülen hızlı değişim insanların değerler dizgesinde kırılmalara neden olmuştur. Yabancı kültür karşısında yerli/milli kültürün eski ve modası geçmiş olduğunu düşünmeye başlayan kişiler Batı medeniyetinin nesneyi kutsallaştırmasını örnek almaları sebebiyle tinsel bir yabancılaşmaya uğramış¹⁰; bu nedenle de toplumla ilişkileri zayıflamıştır. Bir çeşit kültür krizi yaşayan bu yabancılaşmış insanlar hedonizmin yarattığı geçici mutlulukla kendilerini avutmaya çalışırlar. Dersaadet'te Sabah Ezanları adlı romanda ben'i topluma yabancılaştıran en başat unsur olarak yabancılara ait okullar gösterilmiştir. Meşrutiyet Döneminde Selanik, Manastır, özellikle İstanbul gibi büyük kent merkezlerinde zengin ailelerin çocuklarını gönderdiği söz konusu okullar; *'büyük kültürle küçük kültür arasındaki uçurumu kapatmaktan çok derinleştir(erek)'* yabancı hayranı bir neslin yetişmesine hizmet etmiştir.¹¹ Romanın başkişisi Abdi Bey, Rosa Mizrahi, Gülistan Satvet benzer okulların eğitim sisteminden geçmişlerdir. Abdi Bey, Selânikli zengin bir ailenin mahdumu olarak Graund Kolej'i bitirmiş, *'ulûm-u Siyasiye'* için gittiği Paris'te beş yıl kaldıktan sonra memleketine döndüğünde ise kendini *'daussıla'* özlemi çekerken bulmuştur. Atilla İlhan, başkişinin en son Paris modasıyla uyumlu dış görünüşüne tezat tinsel zayıflıktan kaynaklanan içsel boşluğunu başkişiyi *'âdetâ tenekeden oyulmuş bir insan 'sûreti(nde)'* tanımlayarak vurgular. *'Pencereden boşalan ışık, çikolata teli gibi her tarafını kaplayıver(diğinde)'* *'gümüş suyuna batırılmış'* gibi pırıl pırıl parlarken *'akşamdan kal'*diğinde ikinci kahveyi istemek Abdi Bey'e çok bayağı gelecektir:

"Fransızca sövdü:

- *Merde! Merde! Merde!*

Gece, Cafe Cristal'de 'mutaddan ziyadece' içmiş: İki kaşının arasında 'tahammülfersa' bir migraine, ama nasıl, en ufak gürültü, hanın merdivenlerindeki patavatsız ayak sesi, komşu yazıhanedeki Bulgar komisyoncunun iri kakkahası, dağlar tepesine yıkılmış 'intibanı' uyandırıyor. Hele tramvay çanları, maazallah! 'Esasen, kafatasının içinde dimağı, formol kavanozundaki cenin misali sallanmaktadır.' Bir sade kahve daha içse mi? Kapının ardında masası düzenli, vazosu çiçekli, temiz tirendaz Matmazel Rozet olmasa, Halim Ağa'yı çağırıp belki söyleyecek ama, ondan utanıyor: Selânik Mebusu Halıcızade Abdi Bey, vulgaire bir tüccar gibi 'akşamdan kalır mı?', ne ayıp!"(DSE, s.139)

¹⁰ Joel Kovel, *Tarih ve Tin*, İstanbul 2000, s.32.

¹¹ Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset (1)*, İstanbul 1990, s.45.

İnanç, fazilet, erdem, vatan, aşk, tarih bilinci veya milli kültür gibi herhangi bir yüce değere sahip olmayan Abdi Bey'in cümleleri içerisine sıkıştırdığı Fransızca sözcükler, başkişinin içine düştüğü yabancılaşma boyutunun dil seviyesindeki gösterenidir.

*“Başında ‘âbidevi’ topuzu ve ‘elmas taraklar’ı, altın saplı gözlüğünün ardındaki havagazi mavisi ‘zehirli’ gözleri”*yle Rosa Mizrahi; *‘ağızlığı, abanoz siyahı saçları ve kırmızı yürek biçiminde boyanmış iki dişini açıkta bırakan ağız, daimi Paris şıklığı, Fransız hayranlığı ve Mecmua-yı Nisvan’da yayımladığı manda yönetimine taraf yazılarıyla ‘Sabık Paris Sefir-i Kebiri’ nin kızı Gülistan Satvet ve “iri kemikli köşeli vücudu, havagazi mavisi gözleri”*yle karakter olarak Rosa'nın benzeri olacağı hissettirilen kızı Raşel aynı süreçten geçmiş kişiler olarak olay örgüsünde yer bulurlar. Yabancılaşma olgusu Abdi Bey, Rosa ve Gülistan Satvet ile kişiler düzleminde; *‘muhkem topuz’, ‘elmas taraklar’, “‘yürek biçimi’ kırmızı boyanmış ağız”, ‘Reve d’Or kokusu’, ‘zıvanalı’* Rus cigaraları ile simge-değer seviyesinde temsil edilir. Bununla birlikte Beyoğlu'nun Lebon, Markiz, Mulatier, Pedrograd gibi kibar çay salonlarında karşılaşılan *‘şapkaları tüllü, bakışları baygın, sıvama boyalı tatlısu frengi madamlar; tepeden tırnağa poz, Fransız subaylarıyla ağız ağza, Amerikan Koleji mezunu birkaç hanım’*; Duyun-ı Umumi'de müdür *‘Rum İdadisi mezunu’* Servet Yesari Bey, Mizrahiler'in yalısına gelen *‘gerdanlıkları, sarkaçlı küpeleri, ağır inci dizileri parıldayan, gözalcı tuvaletleri iyice dekolte birkaç kadın (biri Ermeni öbürü Türk, ikisi de Arnavutköy Amerikan Kız Koleji mezunu), yoğun, yoğunluğu ‘mütecaviz’ parfümlerini, dalga dalga çevrelerine salıverip, gözleri bayat mavi, fırlak gırtlakları ‘matruş’, kızıl bıyıkları ağızına giren İngiliz ‘zabitlerini’ efsunlamış’* kızlar yabancılaşma sorunsalının bütün romana yayılmış olduğunu imler.

Kültürsüzleş(tiril)me sürecinin etki alanı bireyin cinsel yaşamına ve aile kurumuna kadar uzanır. Abdi Bey'in bireysel diyalektiğinde çok önemli yeri bulunan cinsel fanteziler, şefkatten mahrum salt şehvetten ibaret sevişmeler roman kurgusuna şimdide (1919 yılında yaşanan olaylarda)Rosa Mizrahi, (kışkırtıcı imge olarak Gülistan Satvet ve Raşel ile); geçmiş zamanda (1908 yılında yaşanan olaylarda) ise Rosa, Pembe Niko ve *‘Rastıklı’* Hrisulâ ile yansır. Romanda en çok yer bulan ve diğer ilişkilerin yansıtıcısı durumundaki Abdi Bey-Rosa sevişmeleri şefkatten mahrum, şehvete gark olmuş, salt hayvansı iştihâ ile gerçekleştirilen bedeni hazlardan ibarettir:

“Sevişmeleri hızlı ve yoğun, ama duygusu kıt, şefkatin ‘katresi’ bulunmaz; ne karşılıklı ve sürekli özdeşleşmeler, ne içli ve içten özveriler; içi dışı şehvet! Daha fazla haz duyabilmek için, birbirlerini kullanıyorlar; Rosa, Abdi Bey’in; Abdi Bey, Rosa'nın

'zevk âleti'. Aralarındaki ilişki yıllarca önce nasıl başladıysa, öyle gidiyor."(DSE, s.268)

Atilla İlhan'ın romanlarında cinsel edim adeta kişinin en yalın yüzünü yansıtır. Daimi Paris şıklığı içerisinde pudra ve esans kokuları saçta saçta dolaşan başkışı Abdi Bey, cinsel ilişki öncesinde bütün kıyafetleri ve 'sabık' mebus ünvanından soyununca geriye yalnız 'sefihin biri' kalır. Bu nedenle karısı Neveser için onunla yalnız kalmak '**kâbus**'tur:

"Damatlık ipek geceliğinden, Abdi Bey, kısa, fena halde kıllı ve esmer sıyrılıverince, korkunun ağır bastığı bir umutsuzluğa, hele pis pis tütün ve esans kokan parmakları orasını burasını kurcaladı mı, kederli bir acizliğe düşüyor.

Abdi Bey giyimliyen, bir de laf ediyorsa, 'nefsinde cemettiği' bütün seçkin Osmanlı aydını özelliklerini, soyunur soyunmaz, toptan yitirmekte; eciş bücüş, omuzlarına kadar tüylü, maymuna yakın bir yaratığa dönmektedir. Neveser'in, daha ilk gece, ışıktan gocunması bundan! Karanlıkta hiç değilse görmüyor. Ya anlattıkları! Bir de onlardan kurtulabilse!.. Hiç susmaz ki canım, laf, laf, laf: Söyledikleriyle karısının acemiliğinden sandığı soğukluğunu gidereceğini umuyor 'zahir', aklını yaturarak onu istediği cinsel doğrultuda eğitecek: Cümleleri, mehtabın odaya boşalttığı gümüşlü mavi aydınlıkta, arkalarında sümüklüböcekler gibi yaldızlı izler bırakarak uzuyorlar. Sesinde yine o ıslak sırnaşıklık belirdi. Ağzında akide şekeri eritiyormuşçasına, damağı şak şak ötüyor."(DSE, s.282-283)

Roman kurgusunda başkışı Abdi Bey'in yüce değerlere kayıtsız, ancak dünyevi ve bedensel hazlara meftun karakteri başkışının adına eklenen '*Bacaksız*' sıfatı ile açıklanırken başkışının adının anlamı (abdi: köle) ile karakteri arasında da bir ilişki olduğu dikkati çeker. Abdi Bey'in eşi Neveser onun bütün nesnelere ve bedensel hazlara köleliğinin karşısında –kavramsal düzlemde- kültür algısı, aşk/sevgi anlayışı ile; -simgesel düzlemde- '*mühmel topuz*', '*gümüş zarflı fincanlar*' ile başkışının tam karşısında bir abide gibi kutsiyetle yükselir.

Çıkarım

Aynanın İçindekiler roman dizisinin dördüncü kitabı olan Dersaadet'te Sabah Ezanları, 1919 Mayıs ayında başlayan ve yaklaşık 8-9 aylık vaka zamanında işgal İstanbul'unda yaşanan siyasi ve ekonomik entrikalar ile beraberinde gelen kültürel kırılmaları -1908 yılına ait artzamanlı aktarımla

destekleyerek- ironik bir başkişi aracılığıyla eleştiren ilginç bir romandır. Attila İlhan zengin bir ailenin mahdumu ve mebus olarak ciddi bir mizaca sahip olması gereken başkişiyi bununla uyuşmayacak traji-komik durumlara düşürmekle belli bir dönemin siyasi ve sosyo-kültürel yapısına eleştirel yaklaşım sergilemiştir. Roman kurgusunda Abdi Bey, maddi çıkarları için İngilizlerle işbirliği yapmaktan çekinmeyen, milli değerlerden yoksun, 'sabık' bir mebus olmasına rağmen 'hayat-ı siyasi'si boyunca kesinlemelerden kaçınmış, kendisine zarar vermeden siyasetin kıyısında dolaşırken önemli biri gibi görünmeye çabalamış, siyasi yeteneksizliğiyle ters orantılı cinsel iştaha sahip biri olarak olay örgüsüne yansımıştır.

Sonuç olarak Attila İlhan'ın Abdi Bey tiplemesiyle bireysel olarak babası 'Köse' İsmail Efendi'nin kısalığını yabancı okullarda yaşadığı kültürel kırılma ve sapkın cinsel ilişkilerle 'bacaksız'lığa çevirip traji-komik bir kişiliği yansıtıran toplumsal olarak da Türkiye'nin siyasi tarihinde önemli bir yeri olan İttihat ve Terakki Partisi'nin siyasi kararlarını eleştirdiğini söylemek mümkün.

KAYNAKLAR:

İLHAN, Attila, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, İstanbul 2003.

KEYDER, Çağlar, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul 1995.

KORKMAZ, Ramazan, "Romanda Dramatik Aksiyonu Sağlayan Değerlerin Görüntü Seviyeleri Üzerine Bazı Öneriler", *Scholarly Depth and Accuracy*, Grafiker Yayınları, Ankara 2002, s.271-281.

KOVEL, Joel, *Tarih ve Tin*, İstanbul 2000.

MARDİN, Şerif, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset (1)*, İstanbul 1990.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul 1983.

ÖZHER, Sema, *Romancı Yönüyle Attila İlhan*, Ankara 2009.

ÖZTUNA, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, C.7, İstanbul 1983.

TİMUR, Taner, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih Toplum ve Kimlik*, İstanbul 1991.